

PEÇEVÎ TARİHİNDE KURUM VE MAKAM ADLARI

Kürşat EFE*

Özet

İbrahim Peçevî, Macaristan'da doğan Osmanlı tarihçisidir. Macarlarca vakanüvis olarak bilinen İbrahim Macaristan'ın Pecs / Peçuy şehrinde doğmuştur, bu sebeple doğduğu ve yaşadığı bölgelerde Peçuyi, sonradan da Peçevî olarak anılmıştır. 17. yüzyıl ve öncesi olaylarının Osmanlı Devleti'ni merkeze alarak anlattığı kitabının adı eski adıyla "Târîh-i Peçevî", bugünkü bilindiği adıyla Peçevî Tarihi'dir. 17. yüzyıl ve öncesi Osmanlı coğrafyasında yaşanan olayları anlatan Peçevî Tarihi önemli tarih kaynaklarından birisidir. Kanuni döneminden IV. Murat'a kadar birçok gelişmeden bahseden eserdeki adlar hiç şüphesiz hem tarihî hem de dil bilimsel açıdan önemlidir. Eser içindeki adlar her iki bilim dalı için çeşitli verileri yansıtmaktadır. Ad bilimi, gösterilenin bağlandığı gösterenleri inceleyen dil bilimi dalıdır. Dil biliminin özellikle özel adları inceleyen bir alt dalı olan ad bilimi özel adlar yanında diğer tür adlarını da incelemektedir. Bu çalışmada; Peçevî Tarihi'nden hareketle 17. yüzyıl ve öncesinde kullanılan kurum ve makam adlarının özellikleri ele alınacaktır. Peçevî Tarihi'ndeki bu sözcükler belirlenerek sınıflandırılacak ve bu sözcüklerin karşıladığı kavramlar üzerinde durulacaktır. Böylelikle tarihî ad bilimcil birimlerin bilimsel açıdan farklı yönleri ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Peçevî Tarihi, 17. yüzyıl, Anadolu, Osmanlı Devleti, Adbilim, Kurum ve Makam Adları.*

NAMES OF INSTITUTIONS AND POSITIONS IN PEÇEVÎ HISTORY

Abstract

İbrahim Peçevi is an Ottoman historian born in Hungary. Known among Hungarians as a chronicler (vakanüvis), he was born in the city of Pecs/Peçuy in Hungary; therefore, he was referred to as Peçuyi in the regions where he was born and lived, and later became known as Peçevî. The title of his work, which narrates events from the 17th century and earlier with a focus on the Ottoman Empire, was originally Târîh-i Peçevî and is known today as Peçevî History. It is one of the significant historical sources. The names mentioned in the work, which discusses numerous developments from the reign of Suleiman the Magnificent to Murad IV, are undoubtedly significant from both historical and linguistic perspectives. The names within the work reflect various data relevant to both fields of study. Onomastics is a branch of linguistics that studies the signifiers associated with the signified. Onomastics, a subfield of linguistics that specifically examines proper nouns, also studies other types of names in addition to proper nouns. In this study, the characteristics of the names of institutions and positions used in the 17th century and earlier will be examined based on Peçevî History. The terms in Peçevî History will be identified and classified, and the concepts these terms represent will be analyzed. In this way, the various scientific aspects of historical onomastic units will be addressed.

Key words: *Peçevî History, 17th century, Anatolia, Ottoman Empire, Onomastics, Names of Institutions and Positions.*

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: kursat.efe@amasya.edu.tr ORCID: 0000-0002-3856-718X

Gönderilme Tarihi: 13 Aralık 2024

Kabul Tarihi: 26 Aralık 2024

Yayımlanma Tarihi: 31 Aralık 2024

Giriş

İki ciltlik Peçevî Tarihi (*Târih-i Peçevî*), Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıl ve öncesini anlatan bir eserdir. İbrahim Peçevî, doğrudan doğruya başından geçen olayları anlatmıştır. Kanûnî'nin tahta çıkışı ile başlayan bu eser kafirlerin Estergon Kalesi'ni kuşatarak başarı kazanmalarının anlatıldığı bölümlerle başlamaktadır. Eserde padişahlara ait her bir dönem bir bölümü oluşturmaktadır. Bu bölümlerde padişahların yaşadıkları dönemlerdeki olaylar ayrıntılarıyla yansız bir biçimde aktarılmıştır. Bunların yanı sıra padişahların kişilik özellikleri de anlatılmıştır. İbrahim Peçevî, anlatımlarda geriye dönerek yer yer Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinden de bahsetmiştir.

Birinci Ahmed Han zamanında hilat giydirilen İbrahim Peçevî, Osmanlı tarihçisi ve devlet adamıdır. Tarih kitabını yazmaya 1640'ta başlayan Peçevî, yazmayı bitirince kitabını Budin Beylerbeyi Kara Musa Paşa'ya sunmuştur. Macaristan'ın Osmanlı yönetimindeki tarihini ve bunların geçirdiği değişikliklerin anlatıldığı *Târih-i Peçevî* adlı eserini daha sonra genişleterek İstanbul'da Matbaa-ı Âmire'de 1864-1866 yıllarında bastırmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından IV. Murat'ın vefatına kadarki olayları anlatmıştır. Nitekim hazırladığı ilk bölümü 1640/41 yıllarında dönemin vezirlerinden Musa Paşa'ya sunduğunda gelen eleştirilerden dolayı Doğu ve Batı kaynaklarını gözden geçirerek eserini genişletir. Önceleri Kanûnî dönemindeki olaylarla sınırlı olan eser, daha sonra Kanûnî devrinden sonra gelişen olayları da ele alarak genişler. Peçevî'nin tarihçiliği araştırmacı ve karşılaştırmalı bir tarihçiliktir. Çok sayıda İslam tarihi kitabını incelemiştir. Günlük konuşma diline yakın sade bir dil kullanma gayretinde olan Peçevî, karşılaştırmalı tarihçiliğinin boyutlarını gerek İslam kaynaklarını gerekse Batılı tarihçilerin kaynaklarını inceleyerek göstermiştir. N. V. İstvanffy, Kaspar Heltai, H. Kozlemeyek, Szazadok gibi tarihçilerden de yararlanmıştır. Yer yer yabancı tarihlerle ilgili bilgiler vermiş, bunların yanında ansiklopedik ve tarihî bilgi ile tercümelemleri de eserine eklemiştir. Yanlı ve yorumcu bir tarihçilik anlayışından ziyade tarafsız bir aktarıcı olma gayretine girmiştir. Mevcut ulaşılabilen eserler, mektuplar, resmî belgeler yanında zamana zaman konuşup görüştüğü kişiler hakkında bilgilerden ve bireysel hatıralardan da yararlanmıştır. Peçevî, devlet görevlisi olarak çeşitli görevlerde çalıştığından dolayı birçok olayı gözlemlemiştir. Bu sebeple birinci ağızdan tanık olduğu olayları dinlemiş, olayların çoğuna bizzat tanıklık etmiştir. Bu kısımlarda ister istemez öznel anlatımlar da göze çarpmaktadır. Bu kısımlar her ne kadar öznel anlatımlara sahip olsalar da ilk ağızdan aktarılması bakımından değerli bilgi ve belgelerdir. Dönemindeki gelişmelerden ara ara bahseden Peçevî, âdeta okuru dinlendirerek bilgi aktarmaya devam etmiş, döneminin mimarî eserlerinden çeşitli yapılarına kadar bilgiler aktarmış, garip komik olayları aktarmış, duyduğu ve bildiği şiir ve menkıbeleri eklemiştir. Eleştirel bir bakış açısıyla kaleme aldığı ve aktardığı için bu kısımların hiçbiri onun yansız tarihçilik anlayışına zarar vermemiştir. 17. yüzyıl ve öncesindeki sadrazam, vezir, bilgin ve bazı din adamlarının biyografilerine ek olarak bunların yanında çeşitli anekdotları, kısa hikâyeleri ve Macar kroniklerinden alıp çevirdiği parçaları da dâhil etmiştir. (Bk. *Uzunçarşılı, 1998: 20; Babinger, 2000: 214; Derin- Çabuk,*

1980: VII; Baykal, 1982: C. I: XVIII; Hancz, 2007; Özcan, 2007; Pazan, 2023; Gürışık, 2005; Özbal, 2005; Akıllı, 2005; Dinç, 2008; Melek, 2006; Kayayurt, 2006; Şimşek, 2005; Gülakan, 2004) Peçevi Tarihi'nin, çok sayıda nüshası vardır. Bu çalışmada en azından birkaç nüshayı karşılaştırmalı olarak ele alıp makam ve kurum adları dil bilimsel açılardan ele alınacaktır. Daha önceki iki çalışmada önce kişi adları ve diğer özel adlar değerlendirilmiş (Efe, 2023); ardından eserdeki yer adları incelenmiştir (Efe, 2024). Bu çalışmada da makam ve kurum adları değerlendirilecektir. Peçevî Tarihi'nin 40'ı tam nüsha olmak üzere 83 adet tespit edilmiş yazma nüshası vardır. (Bk. Pazan, 2023) Târih-i Peçevî adıyla ilk baskısı yapılan eser giriş ve indeks ilavesiyle İstanbul'da basılmıştır (I-II, 1281-1283; 2. bs., I-II, İstanbul 1980). Bazı nüshalar 1058 (1648) yılına kadar gelen olayları da kapsamaktadır (Râgıb Paşa Ktp., nr. 981; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2353). Árminus Vámbéry, Mohaç Muharebesi'nin bir bölümünü yayımlamıştır (1860: 31-36). Macar tarihçi József Thúry Mohaç Muharebesi hakkındaki bir bölümü (Kızılelma hikâyesini de dâhil ederek) yayımlamıştır (1892: 560-744). Târih-i Peçevî'nin 1939'da Mehmet Hancı tarafından Boşnakça versiyonu yayımlanmıştır. Murat Uraz (1969) ve Bekir Sıtkı Baykal (1992) tarafından sadeleştirilmiştir. Erika Hancz 2007'de hem sözlük maddesi yazmış hem de aynı yıl bu konuda bir makale yayımlamıştır. Hancz'ın belirttiğine göre Peçevî, daha sonraki dönemlerde birkaç zeyil yazmıştır. 1045-1061 (1635-1651) olaylarını eklediği bölümle (Tımişvar defterdarı Belgrâdî Mustafa b. Ahmed) 1050-1058 (1640-1648) arasındaki gelişmelerin yer aldığı ekler (Kahire, Hidiviyye Ktp., nr. 220) de vardır (2007: 218) Eserde I. Süleyman; II. Selim; III. Murat; III. Mehmet; I. Ahmet; I. Mustafa; I. Osman; IV. Murat dönemlerindeki olaylar anlatılmıştır. Zeyl (ek) kısmında da I. İbrahim ve IV. Mehmet dönemlerindeki olaylara yer verilmiştir. Marmara Üniversitesinde Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali danışmanlığında Gülakan, Gürışık, Özbal, Şimşek, Akıllı, Dinç, Melek ve Kayayurt tarafından 2005 ve 2008 yılları arasında yüksek lisans tezleri yazılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü (206), Revan Köşkü (1115) ve Veliyyüddin Efendi (2353) nüshalarının transkrip edilmiş biçimleri bu tezlerde yer almıştır. Bu çalışmada da bu tezlerden yararlanılmıştır.

Bulgular: Peçevi Tarihinde Kurum Ve Makam Adları Listesi¹

aga kapısı *T. i. Yeniçeri ağalarının görev yaptığı daire.* (G)

aga *T. Osmanlı askerî ve idari teşkilatında bazı mevki ve rütbe sâhiplerine verilen unvan.* (D) (E) (F) (G)

agayan *T. Far. ek. (Türk. ağa'nın Farsça kurala göre yapılmış çoğul şekli ağayān) tarih. Ağalar, saray teşkilatında ağa durumunda olanlar.* (E)

aga-yı bâbüs-sâ'ade *i. Zenci olmayan ve yaratılıştan erkeklikten yoksun bulunan haremağası.* (G)

¹ Açıklamaların çoğu Kubbealtı Lugati'nden alınmıştır.

- agalık / ağalık** *T. i. Saray memur ve mensupları olma durumu. (B) (D) (E) (F) (G)*
- akıncı** *Türk akıncı kuvvetlerinin kumandanı, uç beyi. (E)*
- alaca** *Eskiden alaca denen kumaşı dokuyan kimse: Alacacılar eski bedesten esnafından idi. Evliyâ Çelebi'nin kaydına göre, XVII. asır ortasında İstanbul'da 70 dükkânda 100 nefer alacacı vardı (Reşat E. Koçu). (D)*
- alay begi** *Eskiden jandarma alay kumandanına verilen isim. Zeamet sâhibi olan ve vilâyet sipahilerinin başı durumunda bulunan kimse. (B) (D)*
- alay** *Bir albayın komutası altında üç veya dört taburdan oluşan askerî birim. (D)*
- Arab ve Acem Defterdarlığı** *Eyaletlerin mâlî işlerine bakan daire, defterdar dairesi. (A)*
- arz kapusu** *Topkapı Saray'ında iç saray ile dış sarayı birbirinden ayıran kapı. (G)*
- ases** (*<Ar. 'āss "gece bekçisi"nin çoğul şekli 'ases*) [*Kelime Türkçede tekil anlamında kullanılmıştır.*] *Osmanlı Devleti'nde asayiş korumak için kol gezen gece devriyesi. (F)*
- ases başı** *i. Osmanlı Devleti'nde şehrin asayişle görevli olan teşkilatın başı. (F) (G)*
- askerkeş** (*Asker çeken*) *Asker başı. Askeri kumanda eden komutana verilen ünvan. (E)*
- aşaga bölük** *Aşağı bölük. Genellikle sancak muhafızlığı yapan bölüğe verilen ad. (F)*
- aşçı** *Aşçı. (A) (D)*
- aşçıbaşı** *tarih. Yemekle görevli yeniçeri subayı. (D)*
- atlubaşı** *Osmanlı ordusunun ağır süvari sınıfı askeri ve onların başı. (B)*
- âyan** *i. (<Ar. 'ayn' in çoğul şekli a'yān) Danışma meclisi niteliğindeki Âyan Meclisi üyeliği yapmış kimselerin her biri. [Bu anlamda tekil gibi kullanılır.]. (A)*
- azap** (*<Ar. 'azāb*) *Bekar olan yerli sınıf askerdir. (A)*
- baki kullık** *birl. i. tarih. Osmanlı Devleti'nde tahsisat ve vergi işlerine bakan memur, mâliye müfettişi. (F)*
- balatin / balatinos** *Bir vilayetin yöneticisine verilen ad. (A)*
- balyoz** *i. (<balyos Yun. bailos < İtalyanca. bailo.) Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı devleti nezdinde bulundurduğu elçilere verilen ünvan. (F) (G)*
- ban** (*<Mac. i.*) *Macaristan taraflarında küçük prenlere verilen isimdir. (A)*
- basbuk / bisbuk** (*<Mac. i.*) *Papazlıkta irşekliğin bir altındaki derecedir. krş. peşbuk / peşbük (A)*
- başbuğ / başubug** (*baş ve E. T. Türk. buğ "reis, komutan" ile*) *Başkumandan, başkan, reis, lider. (A) (E) (D)*

başçavuşluk *birl. i. Başçavuşun işi ve rütbesi. (F)*

başçı *Kelle aşçıları. Saray mutfağında kelle pişiren aşçılar. (A) (D)*

başdefterdâr *birl. i. tarih. Osmanlı Devleti'nde defterdarların başı durumunda olan ve mâlî işlere bakan en yüksek rütbeli memur [Başdefterdarlar daha sonra mâliye nâzırı adını almıştır.]. (A) (B) (D) (E) (F) (G)*

başdefterdarlık *Defterdarın memuriyeti ve makamı. 2. İllerin mâlî işlerine bakan daire, defterdar dairesi. (F)*

başkapudan *i. Kaptanpaşadan, Kaptanıderyadan sonra gelen ve Beylerbeyi rütbesinde olan Mirî kalyonların birinci kaptanı. (A) (B) (E) (G)*

başvezir *Vezirlik görevini yürüten en kıdemli ve yetkili vezir. (B)*

bayrakdar (*<bayrak ve Far. dâr "sâhip olan, tutan" ile bayrak-dâr*) *Askerde bayrak taşımakla görevli kimse. (D) (E)*

beg *T. i. Küçük bir devletin veya beyliğin başında bulunan kimselere, devlet adamlarına verilen ünvan [Binbaşidan albaya kadar olan askerler için Osmanlı Devleti'nde kullanılmıştır.]. (A) (B) (D) (E) (F) (G)*

beglerbegi *T. b. i. Sancak beylerinin başı. Eyaletlerin başındaki askerî ve mülkî en büyük yönetici. (A) (B) (C) (D) (E) (F) (G)*

beglerbegilik *Bir beylerbeyinin yönetimi altındaki yer. (A) (B) (C) (E) (F)*

beglik *Bey olan kimsenin ünvanı. (F)*

begzade *Osmanlı hânedanının hânedandan olmayan erkeklerle evlenen hanımlarının oğulları için kullanılan tabir. Osmanlı yönetimindeki İstanbul Rumlarının, bilhassa tercüman olarak kullanılan okumuş yazmış sınıfı olan Fener beylerinden Eflâk-Buğdan Beyliği'ne tayin edilenlerinin oğullarına verilen ünvan. (D) (E)*

bekçi (*<Eski Türk. berk > bek "sağlam, muhkem" den bek+çi*) *Bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimse, kolcu. (D)*

biyade *bk. piyade. (D)*

bostancı *tarih. Osmanlılarda sarayın korunmasına ve şehrin güvenliğine bakmakla görevli olan erlerden her biri. (C) (E) (G)*

bostancıbaşı *birl. i. tarih. Osmanlı Devleti'nde Bostancı Ocağının başındaki kimse. Sorumlulukları; şehirdeki zâbita işleri, padişah sarayının korunması, katli emredilenlerin ölüm fermânını yerine getirmek olan kimse. (D) (E) (F)(G)*

bostancıbaşılık *i. Bostancı ocağı başkanlığı. (E) (F)*

bostaniyân *i. (bostan'dan bostâni ve çoğul ekiyle bostâniyân) Bostancılar. bk. bostancı. (G)*

boyar *i. (< Slav. bolyarin) Eskiden Rusya, Eflak, Buğdan ve Transilvanya'da (Erdel) asilzâdelere verilen ünvan. (B)*

bölük ağası *Yeniçeri ordusunda üst rütbeli bir görevli. Kapıkulu süvarilerinin her birinin başındaki komutan. 1908 yılından önce yüzbaşı rütbesinde olan bölük kumandanı yerine kullanılmıştır.* (B) (F)

bölük / bölüg / bölüg *T. i. Takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birlik.* (D) (G) (E)

bölükbaşı *birl. i. tarih. Yeniçeri teşkilatında ağa bölüklerinin kumandanı.* (D) (E)

cebeci ağası *birl. i. Cebeci ocağına âmirlik eden, ayrıca İstanbul'un Ayasofya, Hocapaşa, Ahırkapı ve saray dışındaki bölgelerinde güvenlikten sorumlu olan kimse.* (B)

cebeci *i. (<Moğ. cebe “donanım, silah, zırh” sözcüğünden Türkiye Türkçesi +çl ekiyle türetilmiştir.) Yeniçeri ordusunda silah yapan, onaran ve bakımı ile görevli bulunan, savaşta ordunun silah ve cephanesini ulaştıran yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker.*(A) (B) (D) (G)

cebecibaşı *birl. i. Cebeci ocağına âmirlik eden, ayrıca İstanbul'un Ayasofya, Hocapaşa, Ahırkapı ve saray dışındaki bölgelerinde güvenlikten sorumlu olan kimse.* (A) (B) (E) (F)

celali (<Celâl adından nispet eki -i ile Celâli) *Devlete karşı baş kaldıran kimse, âsî, serkeş, eşkiya. [İlk olarak Yavuz Sultan Selim döneminde ortaya çıkıp devlete isyan eden Bozoklu Derviş Celâl'in adamlarına ve ondan yana olanlara, sonraları da ortaya çıkan eşkiyaya verilen ad.]* (E)

cellad (<Ar. celd “kırbaçlamak”tan cellād “çok kırbaç vuran kimse”) *1. İdam hükmünü yerine getirmekle görevli kimse.* (E)

general (<Alm. i. General) *i. (İtal. zenerá) [XIX. yüzyıl ortalarında gazete aracılığıyla Türkçeye geçmiştir.] eski. General.* (A)

cerrah *Osmanlı sarayında ve yeniçeri ocağında savaş zamanında orduya da katılan cerrah.* (E)

çasar / çasar (<Mac. császár < Lat. caesar) *Osmanlı döneminde Viyana'daki Alman Nemçe imparatorlarına verilen ünvan, kayser; çar.* (A) (B) (D) (E)

çaşnigir *i. (<Far. çāşni “tat, lezzet” ve -gir “tutan” ile çāşni-gir) Sofracı. Eskiden bazı İslâm devletlerinde hükümdar sofralarına nezaret edip yemekleri kontrol eden saray görevlisine verilen ad; çeşnigir, çeşnici.* (A)

çaşnigiran (<Far. çāşnî (lezzet) ve gîr (tutan) ile çoğul eki -ān) *Sofracılar.* (F)

çavuş *T. i. (<Eski Türk. çavuş “birlik komutanı”) Onbaşidan sonra gelen ve görevi manga komutanlığı olan erbaş. Osmanlı Devleti teşkilatında çeşitli hizmetler yapan görevli. Osmanlı ordusunda üst komutanların buyruklarını ast komutanlara ulaştıran görevli. Önceleri idari işleri olan, elçilik yapan çavuşların zaman içerisinde görev alanları iyice daralmıştır. Padişaha ve paşalara yaverlik yaparak padişahın hizmetinde bulunmak ve divan-ı hümayunda hizmet etmek gibi görevlere sahip olmuşlardır.* (A) (B) (C) (D) (E) (F) (G)

çavuşan (<çoğul eki -ân ile zadegân) Çavuşlar. (A) (E) (F)

çavuşbaşı birl. i. tarih. Çavuşların âmiri olan padişah başyaveri. (A) (B) (D) (F)

çavuşlug / çavuşluk Çavuş olan kimsenin görevi. (E)

celebi Okumuş yazmış, ilmi ve irfanyla tanınmış kimselere verilen unvan. Yıldırım Bayezid'den Fâtih devrine kadar Osmanlı şehzâdelerine verilen ünvan. (A) (D) (F)

çorbacı i. Yeniçeri teşkilatında ve acemi ocağında bölüklerin bütün işlerinden sorumlu olan bölük kumandanlarına verilen isim. (Eskiden ticaret gemileri tayfalarının gemi sâhibine verdikleri isim. Gayrimüslimlerin ileri gelenlerine, patronlarına, özellikle Rum zenginlerine verilen unvan. İleri gelen esnaf ve işveren için “patron” anlamında kullanılır.) (D) (E) (F)(G) (*çorba < şorba, Far. şūr “tuzlu” ve ābā > bā “yiyecek” ile şūr-bā’dan; halk ağzında şurva şeklinde de geçer.)

çorbacılık Yeniçeri teşkilatında ve acemi ocağında bölüklerin bütün işlerinden sorumlu olan bölük komutanlığı. (F)

darüssaade agası birl.i. tarih. Osmanlı sarayının Harem ve Enderun kısmına bakmakla görevli olan ve rütbesi sadrazam ve şeyhülislâmdan sonra gelen, diğer bütün ağaların âmiri durumundaki siyah hadım ağası, kızlar ağası. (E) (F)

defter kethüdası Defter tutmakla görevli kimse, defterî. Eskiden büyük devlet adamlarının, zenginlerin işlerini gören kimse, kâhya; defter kâhyası. (A)

defterdâr Ar. Far. b. i. (<Ar. i. defter + Far. -dâr) Osmanlılarda maliye örgütünün en büyük amirine verilen isim. (A) (B) (D) (E) (F) (G)

defterdârlık i. (<Ar. defterdar+T. lık) Osmanlı devletinde malî işleri yürüten kurum. (A) (C) (D) (F) (G)

defterhâne Ar. Far. b. i. (<Far. defter ve hâne “ev, yer” ile defter-hâne) tarih. Osmanlı Devleti sınırlarındaki bütün toprak kayıtlarını içine alan ana defterlerin bulunduğu ve bunlara özgü işlerin görüldüğü daire. (G)

değirmenci i. ve sıf. Un değirmeni işleten kimse. (E)

deli-başı i. Delilerin 50-60 kadarı bir “bayrak” sayılır ve bu birkaç bayrağın komutanına verilen isim. (G)

delü i. (<delil) tarih. XV – XVI. yüzyıllarda Rumeli’de ve daha sonra Anadolu’daki vezir ve Beylerbeyilerinin maiyetinde teşkil edilen süvari askeri. [Bunlara devlet dilinde **delil** denmiştir. Halk gözlerini budaktan sakınmayan, düsturları “yazılan gelir başa” olup fevkalâde cesur ve pervasız davranan bu askerlere delice cesaretlerinden ötürü “deli” demeye devam etmiştir.] (G)

dergah-ı ali çavuşları birl.i. tarih. Padişah kapısı çavuşları. (A)

derviş (<Far. derviş) Tarikata girip bir şeyhe bağlanan, onun izinden Hak yolunda yürüyüp nefsini ıslah eden, varlık iddiasından geçip Allah’ın birliğini bütün

kâinatta görerek kendini Hakk'a ve onun yarattıklarına adayan kimse, tarikat müntesibi. (E)

devlet (<Ar. devlet) *Belli bir toprakta bir hükûmet idaresi altında teşkilatlanmış bulunan bağımsız siyasi topluluk, milletin hukuki şahsiyet kazanmış şekli. (D)*

devletlü *sıf. Osmanlı Devleti'nde vezir, müşir gibi büyük rütbe sâhiplerine verilen ünvan. (C)*

dilci *Düşman hakkında bilgi alınabilecek tutsak yakalamakla görevli kimse. (A)*

divan 1. *Büyük meclis, yüksek meclis. 2. Osmanlı Devleti'nde birkaç köyden oluşan küçük birlik. (B) (C) (D) (F)*

dizdar *i. (<Far. diz "kale" ve dār "tutan, muhâfaza eden" ile diz-dār) Kale muhafızı. (B) (D) (F)*

donanma / tonanma dönüşlü *f. (< dona-n-ma, Eski Türk. tonan-ma < ton+a-n-ma < ton "elbise") Bir devletin deniz kuvvetleri. (D)*

efendi / efendü *i. (<Yun. Authentēs) Günümüzde bey ünvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir ünvan. (D) (E) (G)*

elçi *bk. ilçi (A) (E)*

elçilig *Elçinin görevi ve makamı, sefirlik, sefaret. (E)*

el-mevli (*<mevâli'den <Ar. mevlā "efendi; köle"nin ve mevlā > molla'nın çoğul şekli mevâli) *Osmanlı devlet teşkilatında mevleviyet pâyesine erişmiş üst seviyedeki ilim adamları, mollalar, büyük kadılar. (E)*

el-vezir (<Ar. vezîr) *Osmanlılarda devletin bakanlık, valilik gibi yüksek görevlerinde bulunan ve paşa ünvanını taşıyan kimse; hidiv. (E)*

emîn (III) (<Ar. emn "korkusuz, güvenli olmak"tan emin) *Osmanlı'da çeşitli memurluklara mahsus bir ünvan. Osmanlı Devleti'nde bir işin başı ve sorumlusu durumunda olanlara verilen memuriyet ünvanı. (D) (G)*

emin-i tersane *Tersane emini. Tersane-i Amire'nin ve gemilerin gelir giderlerini temin eden gemilerin inşası, tamiri ve alım satım işlerine bakan görevliye verilen ünvanıdır. (F)*

emir *i. (<Ar. emr "emretmek"ten emir) Bir kavim veya memleketin başı, başkan, bey, reis. (D) (E)*

emir-i ahur *birl.i. tarih. Padişah ahırlarının yönetimiyle görevli kimse, imrahor, mîrâhur. (<Far. āhūr) Ahır.*

emîrû'l-mü'minîn (<Ar.b.i.) *İnananların önderi, İslâm halifesi. (G)*

enderûn (II) *i. (<Far.) Osmanlı Devleti'nde yetenekli devşirmelerin ve ileri gelenlerin çocuklarını eğiterek devleti yönetecek yüksek kadrolara hazırlayan saray okulu. [Sarayın üç bölümünden diğer ikisi bîrun ve harem-i hümayun'dur.] (E) (G)*

eşkinici / eşküneci *Sefere çıkan, savaşa giden sipahi askeri. (D)*

etmekçi *Ekmekçi.* (A)

fazîletlü *s.* [*Ar. fazîlet + T -lü*] (II) *sıf. Osmanlı yazı dilinde ilmiye sınıfından İstanbul ve Haremeyn pâyesini taşıyanlara verilen ünvan.* (G)

gâzi *Olağanüstü yararlıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara devlet tarafından verilen onur ünvanı.* (A) (D) (E) (F)

gilmân-ı ‘acemîyân *bk. acem oğlanı.* (G)

giran / giray (<Moğ. ünvan) (A)

gorof *bk. graf (kont) (<Alm. Graf) Almanya, Avusturya, İsviçre ve İsveç’te kullanılmış olan bir asâlet unvânı [Fransızca baron karşılığıdır.]* (A)

guzat (<Ar. gâzi’nin çoğul şekli *guzât*) *Gâziler.* (E)

hâce *Dinî hizmetlerde görevli kimse, hoca, molla. Vezir veya yüksek rütbeli devlet adamı.* (D)

hacelik *Hocalık.* (D)

hâcib (*Ar. hicâb “engel olmak, örtmek”ten hâcib*) *Perdeci. Sadrazam, vezir, mabeyinci vb. devlet büyüklerine verilen ünvan.* (G)

hadim *i.* (<Ar. *hidmet “hizmet etmek”ten hâdim*) *Hizmet eden, yardımcı olan kimse.* (E) (F)

Haleb Defterdarlığı (A)

halife *i.* (*Ar. half “birinden sonra gelmek”ten halife*) (II.) *Hz. Muhammed’den (sav) sonra ümmet idaresinin başına geçen kimse.* (E) (F) (G)

han *Türklerde hakana bağlı devlet başkanlarına veya müstakil beyliklerin başkanlarına verilen isim, emir.* (A) (D) (E) (F)

hanlık *Bir hanın yönetimindeki ülke.* (D)

harem *i.* (<Ar. *hirmân “yasaklamak”tan harem*) (II.) *Saray ve konaklarda yalnız kadınlara ayrılan bölüm, ayrıca saray kadınlarının eğitildiği bir okul.* (B) (D) (G)

hâsakî / haseki (I) *i.* (<Ar. *hâşşa’nın Fars. mastariyet eki almış şekli hâşşagi’den*) *tarih. Küçük rütbeli subay. 1. Osmanlı Devleti’nde bir görevde eskimiş olanlara verilen ünvan. 2. Bostancı Ocağının küçük dereceli subayları. 3. Osmanlı sarayında karavaşlar arasından seçilen padişah gözdesi. hâsakî (G) haseki (küçük rütbeli subay) (F)*

hâssaki sultân *b.i. Hasekilerin çocuk doğuranlarına verilen isim.* (G) (* **haseki:** *Osmanlı padişahlarının cariyeler arasından seçtiği gözdelere verilen isim.*)

hazinebaşı / hazinedarbaşı *Osmanlı Devleti’nde Hazîne-i hümayunda görevli olanların başı durumundaki Enderun ağası.* (C) (E) (F)

hazînedâr (<Ar. *hazîne + Far. -dâr*) *Hazineyi yönetmek ve korumakla görevli kimse.* (C) (G)

hazret (<Ar. *huzūr* “hazır bulunmak, yakın olmak”tan *hazret*) Yüce kabul edilen kimselerin adlarının başına saygı, övme, yüceltme amacıyla getirilen unvan. (A) (D) (E)

hidmetkar / hizmetkar (<Ar. *hidmet* > *hizmet* ve *Far.* -*kār* ekiyle *hizmet-kār*) Hizmet eden kimse, hizmetçi [Daha çok erkekler için kullanılır.] (D) (E)

hoca (<*Far.* *hāce* “efendi”den *hōca*) *Dînî* hizmetlerde görevli kimse, din görevlisi. Birine bir hususta öğreticilik yapan kimse, usta, üstat. (E)

hocalık Hoca olan kimsenin durumu ve mesleği. (E)

hüdavendigâr (<*Far.* *hudāvendgār*) Hükümdar, sâhip, efendi [*Sultan I. Murad*’ın unvânı ve *Bursa* ilinin adı olarak da kullanılmıştır.]. (A)

hükema (<Ar. *hakim*’in çoğul şekli *hukemā*’) Hakîmler, filozoflar, ilim adamları. (E)

hükûmet (<Ar. *hukûmet*) Devlet yönetimi; beylik. (E)

hünkâr (<*Far.* *hudāvendīgār*’dan) “Sultan, hükümdar” anlamında olup Osmanlı padişahları için kullanılırdı. (D) (E)

iç oğlanı *birl.i. tarih.* Saray hizmetine alınıp sıkı bir eğitimle devletin çeşitli makamları için yetiştirilen gençlerden her biri. (A) (B)

ilçilik / elçilik Elçinin yaptığı iş; sefirlik, sefaret. (A)

irşek i. (ruhban) (A) * Papaz, başpapaz, başpatrik, başruhban. “irşek piskopos (kast edilen Macarca ersek: kardinal) VI 8b34 irşekhâne (31 papas-hâne), 10a16 baş irşek yani İrim papadan üç mertebe aşağı olan papas, 14a7, 27a 18, 36a2, 66a33 baş irşek = baş müfti, 73b: 8, 91b2 millet i neşârâ-yi Nemsen İnbilâ-teşbih müftileri olan irşek nâm papas ki irim papadan bir tabaka aşağıdır, 94a20 irşekban ya’nî ser-çeşme-yi ruhban, 122b12, 146aZ-4 her irşek -> Hersek; Nemse ve Macar papalarının irim papadan bir mertebe aşağı olan papalarına irşek derler. VII 68b5 (306), 75a10 (3.38), 87b32 (403) irşek = baş papas, 100a30 (469) irşek ser-kistsân olan patrik, VII 212b6 (103) 226b2 (157).” (Dankoff 2008: 155)

ka’im-makam (D) **kaimmakam** (F) (<Ar. *kā’im* “duran” ve *maḳām* “yer, mevki” *kā’im-i maḳām*’dan *kā’im-maḳām*) 1. Vekil olarak birinin yerine geçen kimse. 2. Kaymakam.

ka’im-makamlık (D) **kaimmakamlık** (E) (F) Kaymakamlık.

kadı / kazı (<Ar. *kadā*’ “hükmetmek”ten *kādi*) Osmanlı Devleti’nde kadılar Tanzimat’a kadar bütün davalara, Tanzimat’ın ilanından medenî kânunun kabulüne kadar ise sâdece boşanma, nafaka, mîras vb. davalara bakarlardı. kadı (B) / kazı (A) (D) bk. *kâdî*

kâdî asker / kadı-asker / kadı-asker / kadi asker / kadiasker / kazı asker / kazasker i. (<Ar. *kādi* “kadı” ve ‘asker ile *kāzi-i ‘asker*’den) Kazasker. (Ar. *kādi* “kadı” ve ‘asker ile *kāzi-i ‘asker*’den) Eskiden ilmiye sınıfının en yüksek

rütbelerinden biri. kâdî asker (G) kadı-asker (B) kadı-asker (C) kadi asker (E) kadiasker (F) kazı asker / kazasker (A) (D)

kâdî *i. Yargıç. (G) bk. kadı*

kalga *i. (<kalga< kal-gay) Kırım Hanlığı 'nda veliahda verilen ünvan. (F)*

kapu aga (E) *bk. kapu agası*

kapu agası *b.i. Saraydaki ak ağaların başı, Enderun'un ve daire-i hümayunun yönetimiyle görevli kimse. Konak ve dairelerde kapıcıların başı. (D) (E) (G)*

kapucı *i. Osmanlı devlet örgütünde saray kapılarını bekleyen görevli sınıfı. (D) (E) (G)*

kapucıbaşı / kapıcıbaşı *b. i. Kapıcıların amirleri olup sarayın itibar edilen hizmetlilerindedir. (A) (B) (D) (F) (G)*

kapucular kethüdası *bird. i. tarih. Topkapı Sarayı'nda Bâbüssaâde'den başka bütün kapıları bekleyen kapıcıların, vezir konaklarında ise diğer kapıcıların âmiri durumundaki kimse. (F)*

kapudan (<İt.) *i. [capitan] (kaptan) 1682 yılından sonra yayılmış bir tabir olup kaptan paşadan sonra gelen ve miri kalyonların başkaptanı olan kişi. (A) (B) (C) (E) (F) (G) bk. reis, kapudan paşa*

kapudan paşa *i. (<İt. capitano) Osmanlı bahriyesinde kaptanıderyadan sonra gelen amirale verilen unvan. (F)*

kapudanlık *Başkaptanlık. (E)*

kapukulu / kapıkulu / kapukulu *bird. i. tarih. Osmanlılarda devlet merkezinde ve padişah emrinde bulunan yeniçerilerle sipahi bölüklerinin teşkil ettiği askeri kuvvet. (B) (F) (D) (G) (A)*

kara kullıkçı (D)

karaaga *i. haremağası. (G)*

karavul *i. (<Moğ. karağul) E. T. Türk. Türk ve Moğol kültüründe ordunun öncü gözcü birimlerine verilen ad. [Karagul da denirdi, bugün karakol şeklini almıştır.]. (G)*

karavulcu *Nöbetçi asker. (D) bk. karavul*

kâtib *i. (<Ar. ketb – kitābet “yazmak”tan kâtib) Devlet kurumlarında yazıcı olarak görev yapan memur. (G)*

kethüdâ / kethud / kethüda (<Far. ked > ket “ev” ve hudā “sâhip” ile ked-hudā) *i. Osmanlı devlet teşkilatında üst düzeydeki yöneticiler ve zenginler adına onların temsilcisi olarak yetki alanlarına giren işlere bakan, yöneten kimselere verilen ad. (G) kethud (D) kethüda (A) (C) (D) (E) (F)*

kethüda yeri *bird.i. tarih. Yeniçeri ağasının yanında bütün ocağın kapı çuhadarı durumunda olan yeniçeri zâbitinin mekanı. (F)*

kethüdabeg *birl.i. tarih. 1. Osmanlılarda sadrazamın yardımcısı, devletin iç işlerine bakan kimse. 2. Yeniçeri ağasının yardımcısı durumunda olan yeniçeri zâbiti.* (F)

kethüdâlık *i. Kethüdanın yaptığı iş.* (F) (G)

kışlak *i. (< kışla-k) Eskiden orduların kışın barınmak üzere çekildikleri yer.* (E)

kızlaragası *b.i. dariüssaade ağası. Haremağalarının başı.* (E)

kilercibaşı *birl. i. Saray kilercilerinin başı durumunda olan, padişahın sofrasını hazırlamak, yemeğinin verilmesine nezâret etmekle görevli kimse.* (C)

kitabeb (<Ar. kitâbet) *Kâtiplik. Eskiden kâtiplerin bulunduğu daire.* (E)

korıcı *tarih. Sarayı, yeşil alanları ve su yollarını koruyan, aynı zamanda sefer işlerini yürüten görevli kişi.* (A)

kral *i. (<Sırp. kral) [Frank hükümdarı Carolus'un (Karl) adından.] Bütün yetkileri elinde bulunduran devlet başkanı.* (A) (D) (E)

kul kethüdâsı *birl.i. tarih. Yeniçeri ağasının yardımcısı durumundaki yeniçeri zabiti, kethüdâ bey.* (G)

kulagası *birl.i. tarih. Yeniçeri ağası.* (D)

kuloğlu *birl.i. tarih. Asker olarak yetiştirilen yeniçeri çocuğu.* (D)

lala *i. (<Far. lâlā) [Aslı olan lâlâ şekli eski metinlerde kullanılmıştır.] tarih. Sadrazamlar için atabek karşılığı kullanılan söz ve padişahların sadrazamlarına hitap sözü. Şehzâdelerin özel eğitimiyle meşgul olan, valilikleri esnasında yardımcıları durumunda olup idari işlere bakan kimse.* (B) (D) (E)

levend *i. (<İt. levantino “şarklı asker”den) [Farsçada levend “tembel, boş gezen” vb. anlamlarda kullanılır; İtalyanca levantino'nun aslının da bu kelime olması muhtemeldir.] Osmanlı donanmasında ve kıyılarında görev yapan asker sınıfı.* (A) (D)

levendat *i. (<İt. levend + Ar. +ât çokluk eki ile) tarih. Leventler.* (D)

liva *i. (<Ar. livā') Bayrak. Sancak. Tugay. Mirлива, tuğgeneral.* (B)

mataracı *i. (<Ar. miṭhere “temizlik kabı”ndan mathere > mathara, “h” düşmesiyle matara) Matracı. Savaşlarda ve törenlerde padişahın ve devlet büyüklerinin mataralarını taşımak, ayrıca onların buyruklarının iletmekle görevli kimse.* (D) (G)

meclis *i. (<Ar. culūs “oturmak”tan meclis) Bir konuyu konuşmak, görüşmek için yapılan toplantı, içtimâ. Bir başkan ve belli sayıdaki üyelerden meydana gelen resmî heyet, kurul.* (E)

medaris *i. (<Ar. medrese'nin çoğul şekli medâris) Medreseler. * medâris-i kebîre: birl.i. “Büyük medreseler” Fâtiḥ Sultan Mehmed'in yaptırdığı sekiz medrese, sahn-ı seman medreseleri, medâris-i sahn-ı semâniyye.* (E)

mehterhane i. (<Far. mihter > mehter ve hâne “yer, ev” ile mehter-hâne) Bu takımın görev yaptığı yer. (D)

melik i. (<Ar. mulk “mâlik olmak, hükmetmek”ten melik – melik) Hükümdar, padişah, hakan. “Mülkün gerçek sâhibi ve kâinâtın mutlak hükümdârı” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir. (D)

memur i. (<Ar. emr “buyurmak, emretmek”ten me’mûr “emredilen, emir altında olan kimse”) Devlet hizmetinde çalışan maaşlı kimse. (E)

menzilci Menzil emîni. Uzak yerlere menzil beygiriyle giden posta tatarı. (E)

mimar i. (<Ar. i’ mâr “mâmur kılmak”tan mi’ mâr) Binaların projesini hazırlayan, planını çizen ve plana göre güzel bir biçimde yapılması için gerekli her türlü işi yapan kimse. (E)

mir i. (<Far. mir) Baş, başkan, reis, âmir, emîr, bey. (A) (B) (D) (E) (F)

mîrâhûr / mîr-i âhûr / mîrahor (Far. b. i.) İmrahor. Ahır müdürü. Hasahırın en büyük amiri, sarayda at işlerine bakan ahır müdürü, imrahor. Saray ahırından sorumlu olan kimse. (A) (B) (D) (F) (G)

mir-ahurluk Padişah ahırlarının yönetimiyle görevli kimse, emîr-i âhur, imrahor, mirâhur. (C)

miran (Far. i.) Beyler, emirler, komutanlar. (A) (B) (D) (E) (F)

mir-i cedid Yeni beylik. (D)

mîr-i hezâr i. Cengizhan ordusunda yüzbaşı rütbesine sahip komutan. (G)

mir-i miran / mîr-i mîran i. (<Far. mir “bey” ve mirân “beyler” ile mir-i mirân) [Türkçede türetilmiştir] tarih. Osmanlı taşra teşkilâtında en büyük idarî birim olan eyaletin askerî ve idarî âmiri, beylerbeyi. (B) (D) (E) (G) krş. beglerbegi.

miri sıf. (<Far. mir “bey” ve nispet eki -i ile miri) [Türkçede türetilmiştir.] Devlete ait olan, devlet malı olan, beylik. Devlet hazinesi. Devletin aldığı vergi. (E)

mîr-i şad i. Cengizhan ordusunda binbaşı rütbesine sahip komutan. (G)

mirialem Eskiden, saray memurlarının ileri gelenlerine verilen bir ünvan. (F)

mirliya (<Far. mir “bey, emîr” ve Ar. livâ “sancak” ile mir-i livâ > mir-livâ <mir-i liva) Sancak beylerinin eski adıdır. (B) (D) (E)

mirza (<Far. mir “bey” ve zâde “doğmuş, oğul” ile mir-zâde > mir-zâ) Bazı Türk topluluklarında ve İran’da kullanılan bir soyluluk sanı. [İsimlerin sonunda “şehzâde”, başında ise “bey, ağa, efendi, beyefendi” vb. anlamlara gelir.] (A) (E) (F)

molla i. (<Ar. mevlâ “efendi”den mülâ > molla) [Eski metinlerde monla şeklinde de kullanılmıştır.] Büyük kadı. Medrese öğrencisi. (D) (E)

muhzır aga i. Yeniçeri ağa bölümünde belirli bir odaya bağlı olmayan, seferde veziriazamın maiyetinde bulunmak, sadrazama muhafızlık etmek, davası olan

yeniçerileri veziriazamla görüştürmek, veziriazam kol gezerken yanında bulunmak vb. işlerle görevli olan bölük kumandanı. (G)

mumcı / mumcu i. *Yeniçeriliğin ilk kuruluşunda yeniçeri ağasının emir çavuşları durumunda olan küçük rütbeli on iki subaydan her biri. (A) (G)*

mutasarrıf s. *(Ar. taşarruf “idâre etmek”ten muteşarrıf) Vilayetten küçük olan sancağın en büyük idare âmiri. Osmanlı devlet teşkilatında kaza ve vilayet arasında kalan sancak yahut livanın en büyük mülkî amiri, sancak beyi. (A) (E) (F) (G)*

müfti / müftî Ar. s. ve i. *Fetva veren. bk. şeyhü'l-İslâm. (<Ar. iftâ’ “fetvâ vermek” > mufti’den ses uyumu ile müftü) Din görevlilerinin amiri olan ve dinî konularda fetva verme yetkisi bulunan devlet memuru. Şeyhülislâm sözü yaygınlaşmadan ondan önce kullanılan terim. (A) (E) (G)*

müftilig *Müftünün işi ve makamı. (E)*

müftü’l-enam *Şeyhülislam (A)*

mülâzemet i. *(<Ar. luzûm “ayrılmamak, gerekli olmak”tan mulâzemet) Osmanlı ilmiye teşkilatında müderris olabilmek için medreseden mezun olduktan sonra belli bir süre (önceleri yedi yıl) yapılan staj. Aynı zamanda müderris olmak için icazet alan danışman. (G)*

mülâzım i. *(<Ar.) İlmiyede Medres tahsilini bitirip icazet alan. bk. mülâzemet. (E) (G)*

müluk i. *(<Ar. melik’in çoğul şekli mulûk) Hükümdarlar, padişahlar, melikler. (E)*

müneccimbaşı *birli. i. Osmanlılarda, önemli bir işe girilirken gök bilimi hesaplarına dayanarak uğurlu vakti seçmekle, takvim ve yıllık düzenlemekle uğraşan saray görevlisi. (F)*

müteferrika *(Ar.i.) Padişah, vezir gibi devlet büyüklerinin yanında, türlü hizmetlerde çalışan kimse. (F) (G)*

mütesellim s.ve i. *(<Ar.) 1. Vergi tahsildarı. 2. Eskiden mülkî teşkilatta kaymakam. (G)*

nakîbü’l-eşrâf i. *(<Ar.) (Ar. nakîb, harf-i târif el- ve eşrâf ile nakîbü’l-eşrâf) Peygamber soyundan gelen kişilerle ilgilenen teşkilattan sorumlu olan kişi. (F) (G)*

nişâncı i. *Padişah divanı üyesi olan, antlaşma, berat, menşur, name ve fermanların başına tuğra çeken görevli; tevkici, tuğrakeş. (B) (E) (G)*

odabaşı *T.b.i. Yeniçeri ocağında alaylardaki selâm merasimini düzenleyen ve yöneten, bölüğün düzeniyle de ilgilenen subay. (E) (F) (G)*

ordu i. *(<Eski Türk. ordu “karargâh, hâkânın oturduğu şehir” < Moğ. orda) Bir devletin silahlı kuvvetlerinin bütünü. (E)*

ortaçavuş *Başçavuşun hizmetinde namzetleriyle birlikte bulunan çavuş. Başına iki sorguçlu “üsküf” giyip arkasına geniş kollu bir cübbe, bunun altına da sarı entari, bacağına kırmızı şalvar, ayağına kırmızı çizme giyerdi. (F)*

özengi agaları *birl. i. tarih Padişahın atının üzengisini tutarak yanında yürüyen saray memurları, rikâbdar. (A) bk. üzengü ağası*

padişah (<Far. *şâh-ı pād* > *pād-şâh* “taht sâhibi” veya *pād-i şâh* “büyük koruyucu” dan *pâdişâh*) Osmanlı Devleti’nde hükümdarlara verilen ünvan, sultan. (A) (B) (C) (D) (E) (F)

padişahlık *Padişah olma durumu, saltanat, hükümdarlık. Padişah yönetimi. (D)*

papa (<Yun.) *i. (<İt. papa < Yun.) Katolik kilisesinin başı, Katoliklerin Vatikan’da oturan en büyük din adamı. (A) (E)*

papas *i. (<Yun. papas) Papaz kelimesinin eski metinlerde rastlanan asıl şekli. (A) (B)*

paşa *i. (Kökü kesin olarak belli değildir; Türk. beşe “ağabey”den, baş ağa’dan veya Far. pây-i şâh “şâhın ayağı, şâhın sağ kolu” tamlamasından gelmiş olabileceği ileri sürülmüştü.) Osmanlı Devleti zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen ünvan. (A) (B) (C) (D) (E) (F) (G)*

paşalı *i. Eskiden bir paşanın hizmetinde olan kimse. (E)*

paşazade *i. (<paşa ve Far. zâde “oğul” ile paşa-zâde) Paşa oğlu. (C)*

peşbuk / peşbük / peşbuk (B) **pişbuk** (<Mac.) *Papazlıkta bir derece. (A) krş. basbuk / bisbuk*

piyade (<Far. bk. yaya) (A) (D)

reis (<Ar. *ri’âset* “baş olmak”tan *re’is*) [*Günlük dilde reyis şeklinde söylenir (deniz ümerası) Osmanlı donanmasında gemi kaptanı. (A)*

reisü’l-küttab *Eskiden Osmanlı hariciye vekillerinin ünvanı. (E) (F)*

rûz-nâmecî *b.i. (<Far. rûz “gün” ve nâme “yazılı şey” ile rûz-nâme+ci) Ruznâme tutan kimse, ruznameci. Günlük hesapların yazıldığı gelir ve gider defterini, yevmiye defterini tutan kimse. (E) (F) (G)*

sa’âdetlü / saadetlüğ (II) (<Ar. *i. sa’âdet T. -lü .)* *sıf. Osmanlı döneminde korgeneral ile albay arasındaki rütbeli subaylara ve bu derecedeki vezirlere verilen ünvan. [Tanzimat’tan önce Osmanlı padişahları için kullanılmıştır.]. (G) (E)*

sadâret (<Ar. *şadr* “baş, ön, reis”ten *şadâret*) [*Türkçede türetilmiştir.*] *Osmanlı Devleti’nde sadrâzamlık makamı, sadrâzâmın işi ve makamı (C) (E) (G)*

sadr-ı a’zam / sadrazam / sadriazam *b. i. (<Ar.) [<Ar. *sadr* + Ar. *azam*] Baş vezir. (A) (C) (D) (E) (F) (G)*

sadrîali *b.i. (<Ar. *şadr* “baş, başkan” + Ar. ‘uluuv “yüce olmak”tan ‘ali) Baş, başkan, reis. Sadr-ı âlî: Yüce reis, sadrâzam. (E)*

sahn-ı osmâniyye i. (<Ar. *şahn* “düz yer”den) [XIX. yüzyılda Fr. *scène* karşılığı olarak Türkçede türetilmiştir.] Fatih camisi çevresindeki yükseköğretim kurumlarına verilen isim. (G)

saka i. (<Ar. *sakı* > *sakkā* “insanlara su taşıyan”dan) tarih. Yeniçeri ocağının su ihtiyacını sağlayan kimselerden her biri. (E)

salтанat i. (<Ar. *salṭanet* “sultan yapmak”tan *salṭanat*) Hükümdarlık, sultanlık. (E)

sancak begi *birl. i. tarih. T. i. Tanzimat’a kadar Osmanlı yönetim teşkilatında sancakların yöneticisi; mutasarrıf.* (A) (B) (E) (G)

sancak (II) *T. i.* (<Eski Türk. *sānç-mak* “saplamak”tan *sanç-ğak* > *sanç-ak* > *sancak*) Osmanlı yönetim teşkilatında ilden küçük, ilçeden büyük olan, bir beyin veya hanedan mensubunun idaresine verilen yönetim birimi; mutasarrıflık, liva. (B) (G)

saruca i. tarih. Eskiden eyaletlerde valilerin emrindeki kapı kulu halkının meydana getirdiği başı bozuk bir nevi asker. (G)

seccadenişin *sıf.* (<Far. *nişesten* “oturmak”tan *nişin*) Seccadede oturan, imam. (E)

segbân / sek-ban i. (<Far. *seg* “köpek” ve *-bân* ekiyle *seg-bân* “köpek bakıcısı”ndan) i. 1. Osmanlılarda, sınır boylarında görev yapan bir asker sınıfı. 2. Eyalet paşaları ve sancak beylerine bağlı olarak görev yapan bir asker sınıfı. (D) (G)

segbânbaşı / sekbanbaşı i. *Segbanların komutanı olup rütbesi yeniçeri ağasından sonra gelir.* (A) (B) (D)

sekbanbaşılık *birl. i. tarih. Osmanlı ordusunda yeniçeri ocağına bağlı sekban bölüklerinin kumandanı olan ve rütbe itibariyle yeniçeri ağasından hemen sonra gelen kimse.* (E)

sek-banlık i. (<Far. *seg-bân* “köpek bakıcısı”ndan) Yeniçeri ocağının ayrıldığı üç kısımdan birini oluşturan otuz dört ortaya verilen isim. (D)

selatin i. (<Ar. *sulṭān*’ın çoğul şekli *selāṭin*) Sultanlar, padişahlar. (E)

ser-‘asker / serasker (Far. Ar. b. i.) [Far.*ser*+Ar.*asker* komutan] Sadrazam dışında, orduyu kumanda eden vezire verilen ünvan. (A) (E) (G) bk. *serleşker*

ser-‘askerlik i. Başkomutanlık. (G)

serdar (Far. *ser* “baş” ve *dār* “tutan” ile *ser-dār*) Kumandan, başkumandan. (A) (C) (D) (E) (F)

ser-darlık i.1. *Serdar olma durumu.* 2. *Serdarın ünvanı ve görevi.* (D) (E)

serdefter i. (<Far. *ser* “baş” ve Ar. *defter* ile *ser-defter*)En başta bulunan, önder, başkan, reis. (E)

serleşker *b.i.* (<Far. ser+ leşker) Orduyu kumanda eden vezir veya ordu kumandanı. (E) *bk. serasker*

silahdâr *Ar. Far. b. i.* (<Ar. silah. + Far. -dâr) Osmanlılar döneminde padişah, sadrazam, vezir vb. devlet büyüklerini korumakla, onların silahlarının bakımını muhafaza etmekle görevli kimse. (D) (E) (G)

sipâh *i.* (<Far.) *i.* Kapıkulu süvarilerinin birinci bölüğü. Kapıkulu süvarilerinin birinci bölüğüne verilen ad. (A) (D) (G)

sipâh oğlamı *Sipahioğlu.* Osmanlı ordusunda bir sınıf süvâri askerlerinin askerlik hakkına sahip çocukları. (G)

sipâhî (<Far. *i.* asker) Osmanlılarda kapı kulu teşkilatındaki atlı asker. (A) (D) (E) (G)

sipahsalar *i.* (Far. *sipeh* < *sipâh* “asker, ordu” ve *sâlâr* “reis” ile *sipeh-sâlâr* < *sipâh-sâlâr*) Başkomutan, serasker. (A) (C) (D) (E)

solak *sıf. ve i.* (< *sol+ak*) (Yeniçeri ocağında bölük.) Solaklar arasından seçilen özel muhâfız birliği. (A)

subaşı (II) *birl. i.* (<Eski Türk. *sü* “asker”den *sü başı*, ses uyumuyla *su başı*) tarih. Osmanlılarda kapıkulu askerleri içinden savaş zamanında güvenliği sağlayan, barış zamanında da vergi toplayan görevli kişi. (E) (F)

subaşı kethüdası *Subaşılardan âmiri durumundaki kimse* (F)

sufi *i.* (Ar. < Yun.) Tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Tanrı'ya adanmış kimse; İslam gizemcisi, *sufi*. (E)

sultân *s.* (<Ar.) 1. Hükümdar, padişah. 2. Padişahın çocukları ile anne ve eşlerine verilen ünvan. (D) (E) (F) (G)

sultanlık *Sultanlık makamı.* (C)

suvârî mukâbelecisi *b.i.* Kapı kulu süvarilerinin maaş defterleri ile saray ağalarının maaş defterlerinin kontrol edildiği kalemde çalışan memur. (G)

süvari *i.* (<Far. *suvâr*’dan *suvâri*) Ata binmiş kimse, atlı. Atlı asker. (A) (E)

şah *i.* (<Far. *şāh* – *şeh*) Padişah, hükümdar. (Far.) (A) (C) (D) (E)

şehzade *i.* (<Far. *şeh* “pâdişah” ve *zâde* “doğmuş, oğul” ile *şeh-zâde*) Padişah oğlu veya padişah âilesinden olan erkek çocuk. (A) (E)

şehzadegan *i.* (<Far. *şehzâde*’nin çoğul eki -ân almış şekli *şehzâdegân*) Şehzâdeler. (E)

şehzadelik *i.* Şehzâde olma durumu. (C)

şeyh *i.* (<Ar. *şeyhūhat* “yaşlanmak, ihtiyarlamak”tan *şeyh* “yaşlı kimse”) 1. Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse. 2. Tarikat büyüğü veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimse. 3. Arap kabile ve

aşireti başkanı. 4. Ahi teşkilatında ve loncalarda bir esnaf birliğinin başı durumundaki kimse. (E)

şeyhü'l-islam *birl.i. (<Ar. şeyh “reis, baş”, harf-i târif el- ve İslâm ile şeyhu'l-İslâm) Osmanlı Devleti'nde, II. Mahmut döneminden önce fetva verme yetkisine sahip, sonrasında ise kabinede sadrazamdan sonra yer alan ve genellikle din işlerinden sorumlu olan kimse. (A) (C) (D) (E) (F) (G)*

şeyhü'l-islamlık *Şeyhülislamın makamı; meşihat. (F)*

şihne *i. (<Ar. şihne) İnzibat memuru, şehir zabıtası. Sübaşı. Kentlerin güvenlik işlerine bakan görevlilerin başı. (G)*

şikk-ı sâni *i. (<Ar.) 1. Anadolu defterdarı. 2. Başdefterdar yardımcısı olarak da kullanılır. Piskopos Kalemi ismiyle de anılan bu kalem önemli olmayan gelirini denetlerdi. bk. defterdâr. (G).*

tabur *i. (Kökü kesin olarak belli değildir; Mac. tabór arasında bir ilişki kurulur.] Dört bölükten kurulan askerî birlik. (E)*

tabya *i. (<Ar. ta'biye “askeri hazırlamak”tan) Bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı; tabiye. (E)*

taht *i. (<Far. taht) Hükümdarların üzerine oturdukları koltuk. Hükümdarlık makamı, hükümdarlık. (E)*

tavaşi *i. (<Ar. tavāşi < Far.) 1. Hadım edilmiş, enenmiş erkek. 2. Osmanlı Devleti'nde sarayda görevli olan hadımlara verilen ad, harem ağası, hadım ağası. (D)*

teberdâr *b. s. (Far. teber “balta” ve -dâr ekiyle teber-dâr) (Yeniçeri teşkilatında) Baltacı. Yeniçerilerin içinde Solak Sınıfı ve Baltacı da denilen asker sınıfı. Bunlar ordunun önünde gidip yürüyüşe engel olan şeyleri ortadan kaldırırlar, ihtiyaç olduğunda çadır kurarlardı. (G)*

terceman *i. (<Ar. tercemân < Akat.) 1. Tercüman. 2. Alevîlerde ve Bektaşîlerde herhangi bir günlük iş yapılırken okunan manzum veya mensur dualara ve bir nevi özür dileme duasına verilen isim [Çok az da olsa diğer bazı tarıklara âit tercemanlar da vardır.] (E)*

tersane *i. (<İt. tersana < Ar. dāru's-şinā'a “sanat evi”) [Kelime Türkçeden Arapça ve Yunancaya da geçmiştir.] 1. Gemi yapılan yer. 2. Eskiden denizcilikle ilgili işlerin yönetildiği makam. (E)*

tezkereci *i. (<Ar. tezkire+ci) Osmanlı Devleti'nde sadrazam ve vezirlerin özel kalem müdürü durumunda olan görevli. (G)*

topcu *T. i. Topların kullanılması, bakımı, ikmali ve taşınması ile uğraşan asker sınıfı. (G)*

topçibaşı *birl. i. Yeniçeri topçu ocağının başı. (E)*

turnacıbaşı Tazılara bakan, turna kuşları besleyen kumandan. Yeniçerilerin 68. ortası olan turnacı ortasının en büyük kumandanı. (F)

tüfengci / tüfenkçi (Far. *tufeng* + T. *ek*) i. Tüfek kullanan muharip sınıf. (E) (G)

tüfengciler agası Osmanlı sarayında tüfek, tabanca vb. silâhların bakımı ile görevli olan saray tüfekçilerinin başı durumundaki kimse. (F)

tüfenkciyan / tüfenkçi (<Far. çoğul eki *-ān* ile) Saray muhafızı, saraylarda vazife gören silahlı memur, tüfengî. (A)

ulak i. (< *ula-k*) [Kelime Moğolcaya, Kafkas ve Balkan dillerine de geçmiştir.] Haberci, haber götüren kimse, tatar. (A)

ulemâ Ar. i. c. Eskiden kendilerine mahsus bir kıyafetleri olan müderris, müftü, kadı, vâiz vb. ilmiye sınıfı mensupları, din bilginleri. (E) (G)

ümerâ i. (<Ar. emir'in çoğul şekli *umerā*) 1. Emirler, beyler, sancak beyleri. 2. Eskiden miralay, kaymakam, binbaşı gibi paşa unvânını almamış büyük subaylar. (E)

üzengü ağası birl. i. tarih Padişahın atının üzengisini tutarak yanında yürüyen saray memuru, rikâbdar. (B) bk. özengi ağaları

vaiz i. (<Ar. *va* 'z "öğüt vermek"ten *vâ'iz*) İbadethanelerde kalpleri yumuşatacak, sevaba, tâata, güzel ahlâka, iyiliğe, nefsi ıslaha sevk edecek, kötülüklerden tövbe ettirecek şekilde dinî konuşma yapan, nasihat veren kimse. (E)

vali / vâlî i. (Ar. *vilâyet* "yönetmek"ten *vâli*) Bir ilde devleti temsil eden en büyük mülkî âmir. (A) (E) (G)

vezaret i. (<Ar. *vezâret*) Vezirlik, vezirlik rütbesi. (D) (E)

vezîr i. (<Ar.) Osmanlı Devleti'nde askerî ve idârî yetkisi olan en yüksek rütbedeki devlet memuru, vezirlik rütbesine sâhip kimse. (A) (B) (D) (E) (F) (G)

vezîr-i a'zam i. (<Ar.) Başvezir. Bugünkü başbakan yerinde kullanılan bir tabirdir. (A) (F) (G)

veziriazamlık Sadrazamlık. * i. (Ar. *vezir* ve *a'zam* "en büyük" ile *vezir-i a'zam*) Osmanlı Devleti'nde devlet işlerini yürütmekle görevli vezirlerin başı olan başbakan durumundaki kimse, *sadrâzam*. (F)

vezir-zade Vezir oğlu. (D)

voyra i. (<Slav.) ? Osmanlı'da Eflak-Boğdan yöneticilerine ve 17. yy.dan sonra kazalarda vezirler adına vergi toplayan görevlilere verilen *voyvoda* sözcüğüyle aynı ifade olabilir. (D) bk. *vovyoda* * Sırpça *vôina* "asker, ordu" ve Sırpça *voda* sözcükleriyle Rusça *voiny* "asker", *voiná* "ordu" ve *vodity* "kumanda etmek" sözcükleriyle ilgili olabilir.

voyvoda / voyoda i. (<Sırp. *voivoda*) Osmanlı Devleti'nde Eflak, Boğdan ve Erdel beylerine verilen ünvan. 2. isim Osmanlı Devleti'nde bazı bölgelerin gelirlerini toplamaya memur edilen görevli. Sırpça *voivoda* "kumandan" sözcüğünden

alıntıdır. Bu sözcük Sırpça vöina “asker, ordu” ve Sırpça voda “kumanda etmek, yönetmek” sözcüklerinin bileşiğidir. (A) (B) (D) (F) (G) (E: voyoda)

voyvodalık *1. Voyvoda olma durumu. 2. Voyvodanın görevi. 3. Bir voyvodanın hâkimiyetinde olan ülke. (F)*

vükelâ *i. c. (<Ar. i. vekiller.) Dîvân-ı Hümayun azaları, vekiller. (A) (G)*

vüzera (*<Ar. i. vezirler*) (A) (B) (E)

yasakçı *T.i. Elçi, konsolos vb.nin muhafızı, kavas. Bir devlet adamının önünden gidip ona yaklaşılmasını önleyen görevli. Polis. Bekçi, muhafız. (G) (E) (F)*

yaya (*asker*) *Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Türklerden oluşturulan ulûfeli piyade askeri. (A) (D) (E)*

yaya aga *Serdar, piyade komutanı. (A) bk. yayabaşı*

yayabaşı *T.i. Yaya ocaklarının başı durumunda olan subay. Serdar, piyade komutanı. (A) (G) bk. yaya aga, yayabegi*

yayabegi *Piyadelerin başı. (F)*

yayan *Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Türklerden oluşturulan ulûfeli piyade askeri. (D)*

yeniçeri agası *T. b. i. Yeniçeri ocağının en büyük âmiri. (A) (B) (D) (E) (F) (G)*

yeniçeri birl. *i. (<Türk. çeri “asker” ile) Osmanlı Devleti ordusunun XIV. yüzyılın ikinci yarısında kurulan ve II. Mahmud zamanında 1826'da kaldırılan piyâde sınıfına verilen isim. (A) (B) (D) (E) (F) (G)*

yeniçeri ocağı *T. b. i. Bugünkü bölük dengi askerî örgüt. (D) (G)*

yeniçeriyân *i.c. Yeniçeriler. (D) (G)*

yirlükulu *birl. i. tarih. Kale muhafızı olan dizdarların maiyetindeki muhafız asker sınıfı, serhat kulu. (F)*

yirlüyenіçerisi *Yerli muhafız asker sınıfı. bk. yirlükulu (F)*

zâbit *Subay. i. (<Ar. zabt “korumak; yakalamak, tutmak”tan zâbiṭ) Eskiden orduda rütbesi teğmeden binbaşıya kadar olan subay. Ticaret gemilerinde kumandan. (G)*

zagarcıbaşı *i. Kethüdâdan sonra yeniçeri ocağının en yüksek rütbeli ağalarından olan altmış dördüncü yeniçeri ortasının kumandanı. (F) * i. tarih. Padişaha mahsus av köpeklerini yetiştiren kimse. * zağar: i. Macarcadan veya Güney Slav dillerinden alındığı ileri sürülmektedir) [Kelime Türkçeden Arapçaya da geçmiştir. Bir av köpeği cinsi.*

zeamet *i. (<Ar. ze ‘âmet) tarih. Osmanlı Devleti'nde fetih sırasında elde edilen ve arâzi-i emîriyye denen yerlerden savaşanlara, bir kısım devlet ve saray erkânına kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen beytûmal hissesi, tumarın büyüğü. (E)*

zu'amâ s.c. (<Ar. zuama < za'im'in çoğul şekli zu'amâ') Büyük tımar sahipleri.
(E) (G)

Bulgular: Yapı Bakımından Peçevi Tarihinde Kurum Ve Makam Adları

1. Basit Sözcükler

aga	derviş	kâdî	saka
alay	devlet	kapudan	sipâh
azap	divan	karavul	sufi
balatin / balatinos	efendi <i>efendü</i>	kral	sultân
balyoz	emîn	lala	şah
ban	emir	levend	şeyh
basbuk / bisbuk	enderûn	liva	şihne
beg	gazi	mevli	tabur
biyade	giran / giray	mir	tabya
boyar	gorof	ordu	taht
cellad	hâce	padişah	terceman
ceneral	hâci	papa	vaiz
cerrah	han	papas	vâlî
çasar <i>çaşar</i>	hoca	paşa	vezîr
çavuş	hünkâr	peşbuk / peşbük / peşpuk / <i>pişbuk</i>	voyra voyvoda yaya
çelebi	inam		
delü	irşek		
	kadı / <i>kazı</i>	piyade	

2. Türemiş Sözcükler

ağalık / ağalık	beglerbegilik	çavuşlug / çavuşluk
akıncı	beglik	çorbacı
alaca	bekçi	çorbacılık
aşçı	bostancı	defterdârlık
başçavuşluk	bostancıbaşılık	değirmenci
başçı	bölük <i>bölig</i> / <i>bölüg</i>	devletlü
başdefterdarlık	cebeci	dilci

donanma <i>tonanma</i>	kethüdâlık	sek-banlık
elçi	kışlak	ser-‘askerlik
elçilig	korıcı	ser-darlık
eşkinci / eşkünci	mataracı	solak
etmekçi	menzilci	sultanlık
fazîletlü	mir-ahurluk	şehzadelik
hacelik	mumcu / mumcu	tezkereci
hanlık	müftilig	topcı
hocalık	nişâncı	tüfengci / tüfenkçi
ilçilik / elçilik	padişahlık	ulak
ka’im-makamlık / <i>kaimmakamlık</i>	paşalu	veziriazamlık
kalga	rûz-nâmecî	voyvodalık
kapucı	sa’âdetlü	yasakçı
kapudanlık	sancak	yayan
karavulcu	saruca	
	sekbanbaşılık	

3. Belirtisiz İsim Tamlaması

aga kapusu	darüssaade agası	kethüda yeri
alay begi	defter kethüdası	kızlaragası
Arave Acem	deli-başı	kilercibaşı
Defterdarlığı	Halep Defterdarlığı	kul kethüdâsı
arz kapusu	hazinebaşı /	kulagası
ases başı	hazinedarbaşı	kuloğlu
aşçıbaşı	iç oğlanı	müneccimbaşı
atlubası	kapu aga (<i>sı düşmüş</i>)	odabaşı
beglerbegi	kapu agası	özengi agaları
bostancıbaşı	kapucibaşı / <i>kapıcıbaşı</i>	sancak begi
bölük ağası	kapucılar kethüdası	segbânbaşı /
bölükbaşı	kapukulu <i>kapukulu</i> /	sekbanbaşı
cebeci ağası	<i>kapıkulu</i>	sipâh oğlanı
cebecibaşı	kethüda beg (<i>i</i>	subaşı
çavuşbaşı	<i>düşmüş</i>)	subaşı kethüdası

suvârî mukâbelecisi

topçıbaşı

turnacıbaşı

tüfengciler agası

4. Sıfat Tamlaması

aşaga bölük

baki kullık

başbuğ / başbug

başdefterdâr

başkapudan

5. Arapça Çokluk

ases

ayan

guzat

hükema

6. Arapça Tamlama

emîrû'l-mü'minîn

müftiü'l-enam

nakîbü'l-eşrâf

reisü'l-küttab

7. Arapça Nispet i'si ile

celalî

hâsakî

mirî

8. Arapça Türemiş Sözcük

hadîm

halîfe

harem

hazret

hükûmet

kâtib

üzengü ağası

yayabaşı

yayabegi

yeniçeri agası

başvezir

hâssaki sultân

kapudan paşa

kara kullıkçı

karaaga

levendat

medaris

selatin

ulemâ

yeniçeri ocagı

yirlükulı

yirlüeniçerisi

zagarcıbaşı

muhzır aga

ortaçavuş

yaya aga

yeniçeri

ümera

vükelâ

vüzera

zu'amâ

şeyhü'l-islam

* tersane (*İtal. tersana* <*Ar. dāru's-şinā'a* "sanat evi"nden?)

sipâhî

süvarî

tavaşî

kitabî

meclis

melik

memur

mimar

molla

mutasarıf

müfti / müftî

mülâzemet

mülâzım

müluk

müteferrika

mütesellim	saltanat	zeamet
reis	vezaret	
sadâret	zâbit	

9. Farsça Tamlama

aga-yı bâbüs-sâ'ade	mîr-i mîran
dergâh-ı ali çavuşları	mîr-i şad
emin-i tersane	mîr-i âlem/ mirialem
emir-i ahur	sadr-ı a'zâm
gılmân-ı 'acemîyân	sadrıali
mîrâhûr / mîr-i âhûr / mîrahor	sahn-ı osmâniyye
mîr -i cedid	şikk-ı sâni
mîr-i hezâr	vezîr-i a'zâm
mîr -i mirân	

10.Farsça çokluk eki ile

agayân	mirân
bostaniyân	şehzadegân
çaşnigirân	tüfenkiyân
çavuşân	yeniçeriyân

11.Farsça Ekle Türemiş Sözcük

bayrakdâr	hidmetkar / hizmetkâr
çaşnigîr	hüdavendigâr
defterdâr	serdâr
dizdâr	segbân / sek-bân
hazînedâr	silahdâr
	teberdâr

12. Farsça izâfet-i mâktû' (Kesik tamlama)

kâdî asker / kadı-asker / kadı-asker/ kadi asker/ kadiasker/ kazı asker / kazasker < kâzi-i 'asker'den

ka'im-makam (kaimmakam kâ'im-i maqâm'dan kâ'im-maqâm)

mehterhane (<hane-i mehter'den)

mirliva mir-i livâ > mir-livâ'dan kısaltma

padişah (pâd-i şâh)

ser-'asker

ser-defter

ser-leşker

13. Farsça Birleşik Sıfat

askerkeş (<Far. keşiden “çekmek”ten “keş”, sonuna geldiği kelimelere “çeken, çekici” anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar.)

mirza (<mir+zade) kısaltılmış

paşazade. (paşa ve Fars. zāde “oğul” ile paşa-zāde)

seccadenişin (<Ar. secde'den seccāde + Far. nişesten “oturmak”tan “nişin” sonuna geldiği sözcüklere “oturan” anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar.)

14. Farsça Birleşik İsim

sipahsalar (<Far. sipeh < sipāh “asker, ordu” ve sālār “reis” ile sipeh-sālār < sipāh-sālār) (Başkomutan, serasker)

kethüdâ / kethud / kethüda (<Far. ked > ket “ev” ve hudā “sâhip” ile ked-hudâ)

Sonuç

Türkçenin genel söz dizimi yapısına uygun adların yer aldığı görülmüştür. Belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması biçiminde türetilen (kullanılan) adlar epey fazla yer almıştır. Bunların yanında basit ve türemiş adlar da kullanılmıştır. 295 benzer olmayan madde başı belirlenmiş, çok şekilli toplam 301 madde başı incelenmiştir. Gerek dönemin dil özelliklerine gerekse siyasi – sosyal – kültürel duruma göre çok sayıda Arapça ve Farsça sözcük kullanılmıştır. Arapça ve Farsça tamlamaların çok sayıda kullanılması önemli bir ayrıntıdır. 67 Arapça sözcük yanında 36 Farsça sözcük tespit edilmiştir. İtalyanca 3, Macarca 5, Moğolca 4, Sırpça 2, Slavca 2 ve Yunanca 5 sözcük yer almıştır. Farsça eklerle türetilen 24 sözcük yanında Arapça eklerle türetilen 27 sözcük bulunmaktadır. Arapça çoğul olmasına rağmen Türkçede tekil olarak kullanılan ‘ases’ ve ‘âyan’ sözcükleri, Farsçada ve Arapçada olmayan Türkçede türetilen ‘sadaret’, ‘mirî’ ve mirân’ sözcükleri dikkat çekicidir. Türkçe ‘baş’ ve Farsça ‘ser’ sözcüklerinin terim yapmada kullanıldığı görülmüştür. Adların genellikle devlet yönetimiyle (siyaset-bürokrasi) ilgili olduğu, bunlara ek olarak ardından askeri terimlerin bulunduğu, ardından maliye ile ilgili terimlerin adlandırmalarda etkili olmuştur. Her türlü sosyal kültürel etkilere rağmen Türkçe sözcüklerin de çokça yer alması eserin bir diğer dikkat çekici özelliğidir. ‘Sefaret, sefirlik’ gibi sözcükler de Türkçeye girmişken o dönemde elçilik (elçilig / elçilik / ilçilik) gibi sözcüğün tercih edilmesi; ‘polis, bekçi, muhafız’ anlamındaki ‘yasakçı’ sözcüğünün kullanılması; aga, beg, çavuş, han, yaya gibi sözcüklerin kullanılmaya devam edilmesi önemli bir işarettir. Peçevi Tarihi’nde yer alan kurum ve makam adları gerek dönemin sosyo-kültürel yapısını göstermesi bakımından gerekse

Türkiye Türkçesinin tarihi dönemindeki (17. yüzyıldaki) kullanımının gözler önüne serilmesi bakımından son derece önemli bir eserdir.

Kısaltmalar

birl. Birleşik

E. T. Eski Türkçe

i. İsim

İt. İtalyanca

Mac. Macarca

Moğ. Moğolca

sıf. Sıfat

Sırp. Sırpça

Slav. Slavca

Türk. / T. Türkçe

Yun. Yunanca

(A) Bağdat Köşkü 206 numaralı yazma nüshasının 1b-20b Metin arasındaki varakları

(B) Bağdat Köşkü 206 numaralı yazma nüshasının 46/b – 80/a arasındaki varakları

(C) Bağdat Köşkü 206 numaralı yazma nüshasının 80b -114a arasındaki varakları

(D) Bağdat Köşkü 206 numaralı yazma nüshasının 184b -218a arasındaki varakları

(E) Bağdat Köşkü 206 numaralı yazma nüshasının 250b -284a arasındaki varakları

(F) Bağdat Köşkü 206 numaralı nüshanın 284b-318a arasındaki kısmının transkrip edilmiş metni

(G) Bağdat Köşkü 206 numaralı yazma nüshasının 317b -351a arasındaki varakları diğer iki nüshası

(H) Bağdat Köşkü 206 numaralı yazma nüshasının 355b-364b arasındaki varakları Zeyl 365a-393a

Kaynakça

Akıllı, Kadir (2005). Peçevî Tarihi (184b -218a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Babinger, Franz (2000). Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri. Çeviren: Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Baykal, Bekir Sıtkı (1992). Târih-i Peçevî. 2 cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dankoff, Robert (2008). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*. Çeviren: Semih Tezcan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Derin, Fahri Ç.- Çabuk (1980). “Peçuyulu İbrahim Efendi’nin Hayatı ve Eseri Hakkında Birkaç Söz”. Târih-i Peçevî (içinde), İstanbul: Enderun Kitabevi.

Diñç, Beyhan (2008). Peçevî Tarihi (250b -284a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Efe, Kürşat (2023). Peçevi Tarihinde Özel Adlar (Kişi Adları). III. Uluslararası Adbilim Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı. Uzbekistan: Namangan: Namangan State University, (26-28 Ekim),162-198.

Efe, Kürşat (2024). Peçevi Tarihinde Yer Adları. Ad Bilimi Araştırmaları 2. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 125-154.

Gülakan, Sevda (2004). Peçevî Tarihi (Yazma Nüshaların Tanıtımı, 1b-20b Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Gürışık, Bihter (2005). Peçevî Tarihi (46b -80a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Hanciç, Mehmet (1939). Ibrahim Alajbegović Pečevija. (Historija 1520-1576, 1059/1649). Sarajevo: Islamska Dionička Štamparija.

Hancz, Erika (2007). “İbrahim Peçevi kêt leirása a mohácsi csatáról”, Szakdolgozat, Szeged. In: A küzdelemnek vége, s még sincs vége. Dunaszerdahely.

Hancz, Erika (2007). Ibrahim Peçuyulu - török nyelvű szócikk, DIA Islam Ansiklopedisi 34: 216-218. (“Peçuyulu İbrâhim maddesi”. TDV İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları:34. Cilt: 216-218.

Kayayurt, Zuhul (2006). Peçevî Tarihi (317b -351a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kubbealti Lugati, <https://lugatim.com/>. (Erişim tarihi: 10.10.2024)

Melek, Metin (2006). Peçevî Tarihi (250b -284a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Özbal, Mustafa (2005). Peçevî Tarihi (80b -114a Metin, Edisyon Kritik, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Özcan, Emine (2007). İbrahim Peçevî Efendi'nin Hayatı ve Peçevî Tarihinde Yer Alan Bazı Sosyo-Kültürel Kavramlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pazan, İbrahim. (2023). "Peçevî Tarihi'nin Yazma Nüshaları ve Zeyilleri", Kadim 6 (Ekim 2023), 49-75.

Şimşek, Hamdi (2005). Peçevî Tarihi (355b-364b , Zeyl 365a-393a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Thúry, József (1892). "Pecsevi viszonya a magyar történetíráshoz", Századok, XXVI, Budapest, 560-744.

Uraz, Murat (1969). Târih-i Peçevî I-II. İstanbul: Neşriyat Yurdu Yeni Şark Yayınları.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988). Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Vámbéry, Árminus (1860). A mohácsi ütközet Pecsevi török író után, X, Budapest, s. 31-36.